ZAGREB

BROJ 3. OŽUJAK 1934. GOD. II.

Cijena Din 10·—

UNION
ČOKOLADA
KARAMELI
DESERTI

Rezervirano
za
TIVAR

E. VAJDA - ČAKOVEC
MEDJIMURJE - JUGOSLAVIJA
Brzojavi: Vajda Čakovec
Veletrgovina peradi, divljači i jaja. - Vlastita moderno uredjena hladiona.
Kupuje u svako doba perad, divljač i jaja te obračunava pošiljke brzo, točno i kulantno,
PRODAVAONA ZAGREB NA TRŽNICI
Telefon: Čakovec 50, 60, 3 i 4. Telefon Zagreb 84-46.

U redakcijskim i u poslovima uprave primaju se stranke svakog dana od 5-7 sati poslije podne u Gajevoj ulici 7, II kat, kamo se umoljavaju priposlati i rukopisi.

ZAGREB

REVIJA DRUŠTVA ZAGREPČANA
BROJ 3. GOD. II. OŽUJAK 1934.

Gospodin A. G. M. iz Jurjevske ulice

(13. VI. 1873. — 17. III. 1914.)

Po stilu i duhu otmjeni gospodin Antun Gustav Matoš živio je od tužne profesije. Bio je hrvatski feljtonista. Paradoksna pojava u industriji žurnalizma, umjetnička rubrika medju krvavim dnevnim senzacijama, novinski saradnik tek po retku i zbog honorara od redaka. A bili su to krvavi honorari za rentiera po espritu i lazarona po portefeulleu, kada se zna da je za novine i najgluplji kriminalni riport važniji od najduhovitijeg feljtona. I da se zbroje svi Matoševi odštampani reci nebi se dobila ni polugodišnja gaža nekog malo spretnije protežiranog mediokriteta, karijeriste i njegovog vršnjaka.

Takav je bio — po prilici i žalosnoj istini — imovni i društveni portrait život A. G. Matoša, školničkog sina iz Jurjevske ulice, mladića iz muzikalne porodice, koji se u mladosti zanašao za tugaljive akorde svog violinčela i sa tišinama romantičnoga i sanjarskoga gornjega grada, gdje su sjene akordi, a noći tihi molovi utonulih zvonova.

Scenarij umirućega Griča stvarao je i stvorio iz poetske duše — vizionera Matoša, nostalgičara za nečim što je već odavna mrtvo i o čemu pričaju samo slutnje iz fasada tamnih kurija, zidine starih kula i noćnim mirom obavijene uličice, tržići i parkovi.

Da je A. G. Matoš komponirao a ne pisao njegovi gornjogradski nocturni dali bi nam hrvatskog Chopina.

Negdje 1894. godine izvuče kruta realnost to sanjalo iz gričkoga mira u vojnički popis, odjene ga u carski mundir, dodijeli ga nekoj pastuharskoj četi, stavi nad njim zafitiljene brkove viših šarža, dodje do neizbježivog konflikta izmedju idealnog poete i kasarnske discipline, mladi Matoš pobježe iz Petrovaradina preplivajući Dunav i dočepa se Beograda kao austrougarski emigrant.

Široke čaršije toga grada, kalimegdanska perspektiva i slobodarske debate po boemskim kafanama i aščinicama u političkim i umjetničkim

temama probude u emigrantu A. G. Matošu balkansku borbenost, premnogo pisanje zbog honorara i održanja na životu umrtvi mu ruku za violinčelo i on postaje čisti literat, čijim manuskriptima provejava i nadalje svirka za ukočenu ruku mrtvi ali za Matoševu dušu uvijek živi i tugaljivi njegov instrumenat.

Kasniji Matošev boravak u Parisu, toj čežnji svih umjetnika, izvoru galskoga duha i riznici svih ljepota, izbrusi taj naš hrvatski i zagrebački talenat do alemskoga sjaja.

I kada se je takav A. G. Matoš u zgodnoj prilici neke carske amnestije povratio u grad svog djetinstva, — u tragičnu Jurjevsku ulicu, u kojoj je ženijalni Lisinski skapavao i umro od neimaštine a Dimitrije Demeter prije uzetosti u već potpunom siromaštvu šetao za grobničkih sumraka, — nije čudo da je sin školnika iz Popovoga tornja i organiste iz Markove crkve, romantik, rebel i vitez galskoga duha bio medju servilnim karijeristima, propalim plemićima i purgerima sa kultom masnih mlinaca, purana i gibanice — kao Cervantesov Don Quixote medju vetrenjačama.

Pisci slaboga stila bojali su se Matoševog mača, umočenoga u tintu, — gradjani s punim mošnjama njegovog praznog džepa — a oni ostali dobri ljudi bunili su se protiv bjelosvjetske skitnice, koja se usprkos njihovog mrmljanja dizala sve više, kao Markov toranj iznad razine doljnjega grada.

Pronosile su se fame da je školnikov sin Gustl — »i opet nekome ostao dužan«, da banči po nekim opskurnim pivnicama, napuštenoj sikstinskoj kapeli, da se brati i bije sa fijakerskim kočijašima i nizala su se razna zazorna prepričavanja, ali feljtone sa inicijalima A. G. M. ipak je čitao i željno očekivao sav inteligentni tadanji Zagreb.

Žalosna je i to istina da se sva »bolja« vrata toga grada nisu nikada otvarala živom A. G. Matošu, da su mnogi njegovi manuskripti bili zbog »aktuelnih« krvavih senzacija i česte indispozicije glavnih urednika odlagani od štampanja i kada je iscrpljeni organizam od teškoga života postao bolest, morala se za već umirućeg Matoša sabirati javna kolekta, koja je doduše kakotako uspjela (120 forinti) ali bolesnik se više nije nikada digao s bolničke postelje. U bolesti je žudio za Firencom i Fiesole su skori dani zamijenili sa mirogojskim cipresama i žalosnim vrbama. Dobra gospa Marija, majka pjesnikova i sestra Dana, operna pjevačica, nisu ni u času bolesti i smrti, kao ni za života, zaboravile svog sina i brata Gustla i ono u čemu nije dobronamjerni Zagreb uspio da sakupi (bogataši su posve zatajili!) učiniše plemenita majka i dobra sestra. A. G. Matoš nije umro poput njegovih kasnijih pjesničkih drugova Donadinija i A. B. Šimića na lazaronskoj postelji posljednjeg bolničkog razreda. Matoševi su sami spasili prestiž Zagreba iako je to u prvom redu bila dužnost i grada i njegovih gradjana. Memento i za savremeni Zagreb.

Proljetna kaprica fatalne 1914. godine stavila je posljednju točku u Matoševom stvaranju, koje je u zanosnom stilu probudilo ponos za Zagreb i u sva poštena srca uklesala vječni stih, improviziran ispod Bakačevog grba, štita i buzdovana u zagrebačkoj prvostolnici.

Kada je prije dvadeset godina — za ožujskog dana izmijenjivog sa kišom i suncem, — tijelo mrtvog levente, flaneura, bohemiena i po duhu apsolutnog gričkog gospodina ležalo na mirogojskom sarkofagu, ispred one barokne mrtvačnice sakupio se sav pošteni intelektualni Zagreb, osjećalo se je da je taj grad izgubio jednu svoju veličinu.

Odigrala se — žalibog — žalosna istina da naši vrijedni ljudi tek u danu smrti dosižu svoju pravu vrijednost i priznanje.

A. G. Matoš je stvarao iznad svih, za sve i protiv svih koterija i programa. On se nije htio, smio a ni mogao ograditi nekim koterijskim ili programskim bedemima, jer prava umjetnička koncepcija nema granica. Ona je svemir istine, ljepote i ljubavi. Ona stvara i nove prostore, ona ljubi i onda kada revoltira, a nikada ne zaboravlja gnijezdo svoje mladosti, jer takovi su zakoni prirode koja je vječna, a A. G. Matoš je živio za Zagreb, životario od Zagreba, u tudjini čeznuo za Zagrebom, umro u Zagrebu i živjeti će dok će biti živoga srca u njegovom Zagrebu.

I prije A. G. Matoša su zvonila gričkа zvona, sutoni su iznad usnulog Griča tkali svoje modre koprene, stari su zidovi šaputali — »ono čega više nema«, ali on je u svojim feljtonima najbolje to čuo i vidio i pozvao sve nas, koji jesmo i koji će doći iza nas, da slušamo i gledamo.

I u današnjem Zagrebu — dvadeset godina iza Matoševe smrti — ima ih mnogo koji su pošli za tim profetom ljubavi za naš i nama vječni Zagreb, pa medju tima i naše društvo, kojemu je glavna deviza: Ljubav Zagrebu!

Matoševa nam sjena to poručuje.

Stavlja u amanet.

I ime A. G. Matoš utkano je u našoj zastavi.

Da završim sa stihom mlade hrvatske pjesnikinje Dore Pfanove »Zagrebu«:

— Svi su sinovi tvoji i kćeri. Ne pusti — da što je
Matoš nekad osudio, danas cvate!

— — — — — — — — — —

Ur.

TOŠO LESIĆ

Uz 50-godišnicu umjetničkog djelovanja

Punim pravom može se grad Zagreb ponositi svojim sinovima i svojim kćerima, jer mnogo je njih, koji su se svojim radom na različnim područjima znanja i umijeća uzdigli do visine primjernih prvaka. I zato nije nikakovo čudo da je Zagreb postao centar hrvatske kulture, jer uz svoju rođenu djecu vrijednu i sposobnu, okupljao u svojoj sredini ponajbolje pionire našeg kulturnog života. Zagreb je bio oduvijek vrelo i žarište svih kulturnih nastojanja našega naroda. Zagreb je iskrenim srcem i otvorenom dušom vazda otvarao svoje dveri kulturnim radnicima svjestan poziva svojega u radu za narod svoj. To su u jednakoj mjeri osjećali i pripadnici ostalih slavenskih naroda pa i tuđinci, koji su pod uplivom naše kulture preobražavali se u iskrene domoljube i odlične radnike za naš narod. Kulturna povijest našega naroda zabilježila je dosta ovakovih primjera.

Porodica Lesić je stara zagrebačka porodica. Ime Lesić usko je vezano s historijom hrvatskoga kazališta. U doba kada je tuđinska njemačka riječ na zagrebačkoj pozornici bolno krvarila srca ilirskih domorodaca s burom oduševljenja primljena je dne 29. studenoga 1860. godine muževna riječ glumca V i l i m a L e s i ć a u znak objave, da se onim danom zatvaraju vrata njemačkome jeziku na hrvatskoj pozornici. To je akt historičkoga značenja, i time je ime L e s i ć upisano u kulturnoj historiji našega naroda.

Ime Lesić upisano je u anale našega kazališta i djelovanjem žene Vilimove M a t i l d e. Podrijetlom Poljakinja ona se je uzdigla kao primadona zagrebačke opere do kulminacije umjetničkog stvaranja. Njezine

savršene kreacije uznosile su tadašnje građanstvo, a starije generacije još i danas s najvećim ushićenjem govore o njezinoj umjetničkoj kvaliteti. Kao rođena Slavenka zavoljela je hrvatski Zagreb i njegovo građanstvo, i zato je nijesu u toj ljubavi mogli pomutiti i najlaskaviji angažmani najvećih evropskih opera. Ona je bila pjevačica svjetskoga glasa, dostojna predstavnica umjetničke obitelji Lesića.

Odvjetak ove porodice Tošo rijedak je primjer umjetničkog djelovanja u historiji opernih pjevača. Neumorno, bez prekida, s jednakim elanom i mladenačkim zanosom pjeva Tošo Lesić punih 50 godina na zagrebačkom kazalištu. Rijetki su narodi, koji bi se mogli podičiti ovakovim jubilarcem.

Nu nesamo tako dugi niz godina njegovoga umjetničkog djelovanja, već svi njegovi nastupi evocirali su osjećaje njegovih slušatelja iz staroga teatra na Markovome trgu, a osvojili su jednako i današnju generaciju, koja s jednakom ljubavi prati njegov rad. Sve nas zadivljuje elastičnost, okretnost i svježina, što je Lesić unosi u svoje uloge. A uzmemo li u obzir, da je on u 68. godini života, onda suvereno moramo priznati, da je on doista bogodani umjetnik, kakovi se ne rađaju ni svakih 50 godina.

Tošo Lesić nastupao je u kazalištu već kao dječak od 4 godine. Uloge su mu bile u »Rasipniku«, »Udmaniću« i dr. Već prvim tim nastupima pokazivao je on veliku ljubav za kazalište. U njemu je buktjela želja za pozornicom. A to nije nikakvo čudo. U njegovim žilama tekla je krv glumačkih roditelja, nasljeđena naklonost kazalištu. Njegova majka mnogo ga je odvraćala od kazališta. I da ga sasvim od toga nagnuća odvrati, dala ga u nauk. On je izučio pojasarski zanat. Kada je bio oslobođen od naukovanja, vratio se opet kući, i tu je pomagao svojoj sestri Matildi u kućanstvu. Ona je obično kuhala, a on pospremao sobe.

Da li je sudbina, ili puki slučaj, ali je kruta istina, da je Lesić ipak i protiv volje svoje majke došao na pozornicu. Desilo se to ovako:

Jednoga dana spremao je on stan koji se nalazio u prizemlju kuće u Jurjevskoj ulici 45. Kao obično kod svakoga svog posla pjevao je podoknicu Mefista iz »Fausta«. Tek što je završio pjevanje, kucnu netko na prozor. Kad je onamo pogledao, a na svoje najveće začuđenje opazi pod prozorom tadašnjeg tenora zagrebačke opere Verrini-ja. Njega je Lesić lično poznavao. Verrini ga zapita, tko je pjevao ovu podoknicu, koju je skoro čitavu saslušao. A Lesić bojeći se da je loše pjevao, reče Verrini-ju da ju je pjevao njegov brat.

O podne toga dana vratila se njegova majka kući. A Lesić i njegova sestra Matilda uvijek su s veseljem čekali majku, jer im je svakiput običavala davati nagradu, ako je našla kod kuće sve u redu. Toga dana došla majka a da ništa ne spominje o nagradi. Oboje se čudno pogledaše misleći da majka njihova nije s nečim zadovoljna. Nu tek kod objeda obja-

snila se majčina šutnja. Ona se obrati svojemu sinu Toši s ovim riječima:

»Sinko, što si to danas opet učinio?«

Sa strahom pogleda Tošo majku, a onda se stade obazirati po sobi držeći da nije što u redu. Majka je shvatila njegovu zabunu te ga umiri ovim riječima:

»Poslije podne moraš otići k ravnatelju opere g. Zajcu. Verrini je slušao danas tvoje pjevanje, te je o tvom lijepom glasu toliko napričao Zajcu, da ovaj želi da te lično čuje pjevati.«

Isto poslije podne otišao je doista Tošo k Zajcu.

I taj pohod njegov bio je odlučan za njegov daljnji život. Ponajprije je pjevao pred Zajcem, a tada ga je ovaj poslao na pokuse tadašnjem mladom kapelniku i učitelju zbora Nikoli pl. Falleru. Led je bio probijen. I tako se ispunila želja Toše Lesića da može postati pjevač i glumac na zagrebačkom kazalištu.

U kazališnoj sezoni 1884.-1885. godine angažirao je Zajc — kako piše Ogrizović u svojoj knjizi »Hrvatska opera 1870.-1920. — i mladog Hrvata Tošu Lesića, basistu, koji se pod rukom Zajčevom lijepo razvio i kasnije postao jednim od stupova opere. A tomu je do danas upravo 50 godina.

Prvi nastup Lesićev bio je u opereti »Nanon«, krčmarica k zlatnom janjetu u 3 čina od R. Genée-a. Iza toga uspješnog nastupa pjevao je manje i veće uloge u operetama. Kasnije je neko vrijeme djelovao u drami, dok konačno nije posve prešao k operi, u kojoj još i danas sudjeluje.

Prvu svoju opernu ulogu dobio je Lesić slučajno i to u »Seviljskom brijaču ulogu liječnika Bartola. Bilo je to još u staroj zgradi teatra na Markovom trgu a za uprave vladinog povjerenika Milorada Cuculića Bitorajskog.« Tu je ulogu imao Lesić naučiti u 6 dana. Pojmljiva je bila trema mladoga pjevača, ali uz dobru volju i prirođeni dar uspjeh je bio nadasve potpun. Publika i sva kritika primila je Lesića veoma srdačno. I od toga vremena nije više napustio operu. Poslije je pjevao i seriozne basovske uloge, ali domene njegovih nastupa bile su uloge bass-buffo. Tošo Lesić nastupio je dosada u 88 opera i 44 operete. Od opera pjevao je: 12 domaćih, 3 češke, 8 ruskih, 18 francuskih, 24 talijanske i 23 njemačke. I to je svakako rekordan broj nastupa, kojima se ne može podičiti baš svaki operni pjevač. Šteta je velika što Lesić nije vodio točnu statistiku o svojim nastupima, pa bi se mogao danas pouzdano znati broj njegovih nastupa.

Izvan domovine nastupao je Lesić na koncertima u Pragu, Brnu, Beču, Celovcu, Trstu i dr. Poslije prevrata gostovala je naša opera u Beogradu. Tom zgodom pjevao je Lesić nekoliko hrvatskih pjesama na slavi žandarskoga puka, gdje je ubrao spontano priznanje i aplaus.

Kroz 30 godina vršio je Lesić službu koralista u prvostolnoj crkvi zagrebačkoj. Ta je služba skopčana s veoma teškim dužnostima, a Lesić ih je vršio svagda najsavjesnije. Nikada nije uzmanjkao na toj dužnosti, a uvijek je bio prvi. Savjesnost i zdušno vršenje dužnosti najznačajnije su odlike Lesićeve.

U građanskim krugovima uživa Lesić nepodijeljene simpatije. Te je stekao svojim koncilijantnim susretajem i pravom purgerskom prijaznošću. On je dugi niz godina član mnogih pjevačkih društava.

I kada sad resumiramo sveukupno djelovanje Lesićevo kroz 50 godina u zagrebačkom kazalištu i izvan njega, onda tek gledamo pred sobom diva-pjevača, koji je sav svoj život posvetio pjevačkoj umjetnosti. Umjetnost ta bujno živi još i danas u njemu, njega ni danas pjevanje ne umara, on s ushitom mladenačkog poleta nastupa još uvijek pun ljubavi za svoj teater i za lijepu pjesmu.

Za svoj umjetnički rad odlikovan je Lesić ordenom sv. Save IV. i V. stepena. Ta je odlikovanja dični jubilarac u punoj mjeri zaslužio.

Na dan proslave 50 godišnjice njegovog umjetničkog djelovanja bit će u Narodnom kazalištu slavlje našeg miljenika, koji je samo svojim radom stekao našu ljubav i naše poštovanje. Mi se ponosimo s njime, s njime se ponosi njegov rodni grad Zagreb, s njime se ponosi čitava naša domovina.

Viktor Rudolf.

Naši pokojnici

† BISKUP Dr. DOMINIK PREMUŽ

** 1861. u Prelogu — † 27. II. 1934. u Zagrebu.*

Kada su se pretposljednjeg dana u veljači javila sva zagrebačka zvona, svečano i tužno, pravi gradjani su pošli do Kaptola. Slutili su da se je u tom najstarijem dijelu našega grada odijelio sa životom jedan od visokih crkvenih dostojanstvenika. Mi znamo da se takova zvona samo onda javljaju kada koja kaptolska kurija ostane bez svog stanovnika i kada se isprazni njegova gotska loggia iza glavnoga oltara u katedrali. Na portalu kapelice nadbiskupskoga dvora crnila se draperija, a trgom ispred crkve pronosilo se ime biskupa dra Dominika Premuža.

Od godine 1885. to je ime povezano sa Zagrebom, s hrvatskim sveučilištem gdje je dr. Premuž bio suplent crkvene povijesti, s bivšim plemićkim konviktom u kojemu je vršio dužnost i čast prefekta, s gornjogradskom gimnazijom gdje je predavao vjeronauk. God. 1894. postao je tajnikom kardinala Mihalovića, kasnije i nadbiskupa dra Jurja Posilovića. God. 1905. kanonikom kaptola zagrebačkog, bilježnikom njegovim, a 1919. generalnim

vikarom. Godinu dana iza toga biskupom beogradskim i smederevskim, a nosio je i visoke naslove Priora Vranskog i arhidjakona Goričkog.

I u hrv. književnosti zauzeo je vidljivo mjesto pjesnika i feljtoniste, a da mu je Zagreb postao drugim zavičajem vidi se i po tome što se njegovo ugledno ime nalazi i medju redovima našega članstva.

Mrtvo tijelo pokopano je u kaptolskoj arkadi, a spomen na njegov život i rad u historiji Kaptola i mnogih kulturnih hrvatskih institucija.

† Arh. VJEKOSLAV HEINZEL
** 27. VIII. 1871.*
† 1. III. 1934. u Zagrebu.

Dva dana iza biskupove smrti zabrujila su gradska gričke zvona svetoga Marka. Grad Zagreb je izgubio svog dugogodišnjeg vrijednog radnika i načelnika arh. Vjekoslava Heinzela, kome savremeni Zagreb ima zahvaliti današnji velegradski izgled. Svi mi savremenici znamo što je ime Heinzel značilo na gradu i o tome radu bi se mogle pisati čitave studije. Ogroman sprovod potvrdio je zahvalnost Zagreba svom bivšem načelniku, naše je društvo — koje se ponosi i sa članstvom arh. Vjekoslava Heinzela — bilo brojno zastupano, sadanji načelnik i naš uvaženi član Dr. Ivo Krbek zahvalio se nad lijesom u ime Zagreba i kao sin toga grada i kao nasljednik načelničke časti, a dr. Milan Vrbanić istakao velike zasluge arh. Vjekoslava Heinzela za hrv. privredu a napose zagrebačku.

Pokojnikovo ime ostat će neizbrisivo dok bude Zagreba, a ožalošćenoj supruzi mil. gospodji Berti Heinzel naše duboko saučešće.

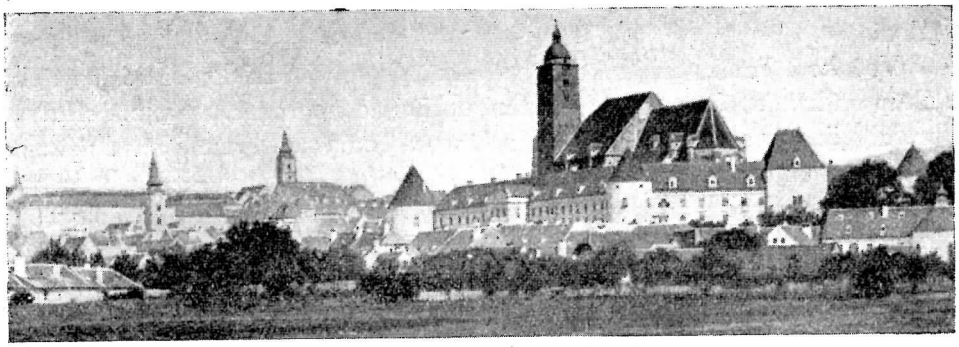

Ivo Franić: (Nastavak 2.)

Stara katedrala u Zagrebu

Mi znademo iz Ostrogonske isprave (od 1134) da je Ladislav osnovao biskupiju po savjetu svojih madžarskih savjetnika. Oni su ondje i nabrojani. Zagrebačka biskupija ulazi u krug madžarske crkvene hijerarhije, gdje je liturgijski jezik latinski. Podređena je nadbiskupu u Baču. Fabijanu, a ne onome u Splitu. Nije ni kasnije puštana iz tih kliješta sve dok nije bila i sama proglašena nadbiskupijom. Sve to nije učinjeno bez velikog razloga.

Idolopoklonstva, u pravom smislu riječi, u ovim krajevima nije više moglo da bude. Istina, da se još i biskup Stjepan II, polovinom XIII vijeka tuži, da su oko Čazme živjeli ljudi sirovi i divlji, »koji nisu znali ni za ljudske, ni za božanske zakone«, a koje je »on povratio čovječanstvu i kršćanstvu«. Ali on s time opravdava i izgradnju Nove Čazme. U nju je smjestio kanonike. Ovi su imali »raznolikošću i veličajnošću svetih služba i ceremonija« »prinukati te ljude (od kojih je mnoge naselio u Novu Čazmu), da pobožno i po sv. obredima štuju Boga«. Ali ne tvrdi da su to idolopoklonici. Još dalje ide u svojoj redakciji arhiđakon Ivan (1334) kad tvrdi: da je »za vladanja Ladislavljeva počelo u nekim dijelovima Slavonije znatnije, u nekim potpuno, gospodovati ime Kristovo«. Krčelić sažima sve te vijesti starijih izvora i kaže: — »Ladislav je osnovao Zagrebačku biskupiju da ona poduči neznanje ovoga puka. Nastojanjem (biskupa Duha) i njegovih nasljednika, već u vrijeme Andrije II bilo je idolopoklonstvo iskorjenjeno«. »Pa se s pravom može reći, da je zemlja Slavonija ili banat od Andrije i Stjepana preobraćena od zablude idolopoklonstva na kršćanstvo«.

Međutim to nije baš tako. Samo prividni izgovori da se prikriju dublji razlozi.

Već kod Tome, arhiđakona splitskoga,[17] mi nalazimo, da je hrvatski biskup na kraljevskom dvoru u Kninu upravljao s ogromnim brojem crkava. Jurisdikcija mu se protezala sve do Drave. Toma rezerviše za nadbiskupa splitskoga, uz ostale, još i Krbavu, i sav kraj od Gvozda do Zagreba u tzv. sredovječnoj Hrvatskoj s ovu stranu Velebita. Čemu bi to bilo, kad bi u tim stranama živjeli idolopoklonici?

Mi vidimo da Ladislav ne osniva i biskupov kaptol. Po Felicijanovoj ispravi, dvorski kapelan Fancika daje biskupu Duhu svega dva službenika (officinarios), a ne i kanonike. Razlog tome pruža nam Farlatti[18]: »(Ladislav) je otkrio kod Čazme „kolegij svećenika", od kojih se dvojica, Laurencije i Timotej, zovu kapelanima, a za koje mi danas kažemo da su kanonici; njih su u starini zvali kapelanima. Pa i »kolegiji svećenika« što bi drugo mogli da budu do zborovi i zajednice crkvenih muževa, koji su bili povezani kanonskim pravicama, a koje se sada nazivlju kapitula. I tako je u Čazmi (u to vrijeme) već postojao, ako i ne savršen, a ono barem neka sirova slika i sjena jednog kapitula. Osim toga se priča, da su se našli u spisima onoga vremena nekakovi statuti i dekreti čazmanskog kaptola. Još prije Stefana II. Čazma je imala svog »prepozita«.

Prije osvajalačke vojne kralja Ladislava Čazma je spadala pod kninskog hrvatskog biskupa. Šišić dopušta da je 1094 bilo na području kasnije Zagrebačke biskupije svećenika glagoljaša. Taj nalaz zaveo je pok. Ivšu Tkalčića, da je povjerovao, kako je Zagrebačka biskupija bila «staroslovenska«. Tu zabunu pobio je g. prof. Šišić.[19] Pomenuti kanonici ne nose narodna imena kakova susrećemo kod svih svećenika glagoljaša. Kaptol, dakle, nije, poslije 1059-1060, bio više narodan, ali u pastvi, među narodom raštrkano svećenstvo sigurno je još bilo, barem u izvjesnom većem dijelu, narodno i glagoljaško.

Svakako u doba Ladislavljevo to je bio sasma kršćanski kraj. Svjedoči nam o tome i žrtvenik kojega su našli u Križevcima. Imao je na sebi latinski natpis: »O, Fili dei, miserere mei, Anno MLXL« (1090).

Ako tu, dakle, nije bilo idolopoklonstva, i ako je već postojala organizovana kršćanska crkva, što je onda ponukalo Ladislava da osniva na tom terenu zasebnu biskupiju, pa još pod ovako sumnjivim izgovorom?

Razlog je bio čisto politički. Odvajanjem zaposjednutog teritorija iz kruga hijerarhije u kojoj su bjesnili građanski ratovi i vjerske smutnje, gdje je bjesnila borba između latinaša i narodnih glagoljaša i njihovih pristalica

[17] Thoma Arch.: Hist. Salonitana c. XV., ed. Lucić p. 321.
[18] Farlatti V. str. 363-4.
[19] Priručnik 366.

oko upražnjena prijestolja, on je dobivao adut s kojim je lako napuštao papu Urbana II i prilazio papi Klementu III Wibertu, Išao je kao branilac kršćanstva protiv poganstva koje je ondje našao. I mi vidimo, da osnivanje ove biskupije odobrava Klement III, a ne Urban II papa u Rimu. Tim argumentom, dakle, on je postignuo priznanje protupapino za osvajanje koje je sproveo, ali ga nije više i nastavio.

Znademo da su »svećenici slovjenskog bogoslužja bili optuživani kod papinske kurije sa strane svojih latinskih protivnika, da su »krivovjernici, pristaše nekog Metodija heretika koji je izumio gotsko (arijansko) pismo i na tome slovjenskome jeziku napisao mnogo toga što »se protivi normama katoličke vjere«. Zbog čega je, kažu, »po božjem sudu kažnjen naglom smrću«.[20] Zato prof. dr. Fancev[21], istraživaoc rukopisa Zagrebačke Metropolitanske biblioteke, naslućuje u riječima »error idolatriae« »heretičnost slavenske narodne crkve kojom je ona bila označena odmah iza smrti moravsko-panonskoga nadbiskupa Metoda († 885) — a u dalmatinskoj Hrvatskoj od splitskih sinoda (925—1059—1060 godine). U to doba padaju i osvade dalmatinskog latinskog svećenstva na hrvatsku narodnu crkvu, da je istovjetna s gotskom arijanskom crkvom«. — »I ugarski kralj Ladislav, koji je bez sumnje bio dobro obaviješten o neprijateljskom stavu rimske crkvene volje prema hrvatskoj glagoljskoj crkvi uopće, osnovao je u Zagrebu za područje posavske Hrvatske latinsku biskupiju. S njom je htio da dobije u Hrvatskoj potporu za svoje političke ciljeve«.

Ako uzmemo kao ispravne ove navode g. prof. Fanceva, a logična mogućnost je tu, onda i Farlattijevi[22] bjegunci iz Ugarske, koje je Ladislav zbog praznovjerja priklještio, dobivaju novi smisao. Oni su prebjegli preko Drave i našli pribježišta kod neupućenog seoskog puka. Mi znademo, međutim, da ni Madžari nisu bili kršćani starog datuma. Daleko su stariji Slovaci, čiju su državu zauzeli. Oko Blatnog jezera bila je Koceljeva država, gdje je biskupovao Metodije. On je ostavio i učenike. A njega su nazivali latini heretikom. Njegova glagoljska pismena papa uvrštava među gotska i arijanska. Zar su učenici bili bolji od učitelja? Tom su zemljom zavladali tuđinci Madžari. Sigurno im nije bila tajnom ni akcija rimske kurije protiv staroslavenskog bogoslužja u Dalmaciji i Hrvatskoj. Zar su ga oni tolerirali kod svoje kuće? Ako ga se, dakle, Slovaci nisu htjeli da odreknu, što im je drugo preostalo, no da učine, kako kaže Farlatti, da su i napravili: povukli su se u šume, i u samoće — kod ljudi seljaka, neukih, pa su na potajnim sastancima vršili svoje obrede«. Možda ih je Ladislav počeo oštrije progoniti, no preci mu. Povod mu je mogao da bude i sukob zeta

[20] Thoma Arch.: ibid. Schwandtner Tom. III.: Script, rerum Hungariae p. 552.
[21] Narod. Star. sv. 10. str. 1—2.
[22] Farlatti V. 334.

mu Zvonimira s narodnom strankom. Svakako su prebjegli preko Drave, gdje je živio srodan narod, s istim naziranjem na svijet, s istim bogoslužjem, i s istim narodnim jezikom u liturgiji. Daleko od dalmatinskog centra; u gustim šumama Slavonije, lako su se sakrili i činodejstvovali na svoj način.

Kad je Ladislav prešao Dravu, da se pred Klementom III, papom opravda, oni su mu poslužili izgovorom, da je došao kao branilac vjere. Zato je osnovao i Zagrebačku biskupiju. Sigurno upućeniji u stvar, Pavle Ritter Vitezović, kada govori o uzrocima osnivanja ove biskupije, uspoređuje s razlogom taj povod s onim motivima koje je imao Koloman, sin Andrije II, kad je: »poslije ustanovio bosansku biskupiju protiv heretika«. Dakle, i Zagrebačka je osnovana protiv heretika-Slavena. Jedan od posrednih, no zato ne manje vrijednih dokaza bit će i to, kako je utvrdio Fancev, da je: »liturgijski jezik u samoj stolnoj crkvi, od prvih početaka, bio latinski«. »Svjedoče o tome najstarije liturgijske knjige Zagrebačke stolne crkve koje se još i danas čuvaju u metropolitanskoj knjižnici, a sve su na latinskom jeziku«. Potvrđuju to i svi sačuvani »misali i sakramentari«. No najvažnija je konstatacija Fanceva, da se »najveći dio sinodalnih propisa drevnog obrednika iz konca XI i početka XII stoljeća bavi baš ispitivanjem pravovjernosti s obzirom na arijanske hereze«.

U katalogu kulturno historijske izložbe grada Zagreba prof. dr. Fancev apodiktički ustvrđuje: »da u nijednom rukopisnom kodeksu Zagrebačke metropolitanske biblioteke iz 11, 12 i 13 stoljeća nema nigdje ni traga glagoljici, dok u tri kasnija kodeksa ima bilježaka koje su pisane i ćirilicom. Prema tome su se i crkva i manastiri Zagrebačke biskupije služili latinskim jezikom, latinskim knjigama, a koliko je bilo samostalnoga rada, taj je sav bio pisan na latinskom jeziku«. Pa i bogoslužne knjige XI stoljeća, s izrazitim pečatom benediktinskog samostana sv. Margarete u nepoznatom kraju, latinske su. A za njih se, s pravom, predmijeva, da su ih, kao prve, donesli biskup Duh i njegovi službenici sa sobom (možda iz benediktinskog manastira sv. Margarete u Břevňovu, jer i sv. Ladislav jednom drugom zgodom baš ovaj samostan poimence napominje).

Sve u jedno uzeto, vidi se, da je zagrebačka biskupija osnovana kao latinska crkva da čuva strogu disciplinu rimske latinske crkve među ozloglašenim Slavenima. U Zagrebu je osnovana i za to, što je Zagreb već u to vrijeme imao latinsko bogoslužje. Ovdje su se sklonili (u biskupskom naselju docnije Vlaške ulice) Andautonci; bili su latini. U njihovoj crkvi sv. Marije, između Gričkog i Zagrebačkog brda, služila se misa sigurno latinski. I Grič je već bio naseljen. Na njemu su obitavali obrtnici, većinom tuđinci. I u njihovim crkvama bio je, bez sumnje, latinski obred. Religija je u srednjem vijeku glavni i skoro jedini nosilac čovječanske kulture. Ona prodire do u srž same savjesti. Jer samo ono što se pod sigurno ne zna,

vjeruje se. I kojim smjerom ide religijsko strujanje, onim ide i kulturno nastojanje. Dosta da ukažemo na kulturno podvajanje Hrvata i Srba, uslijed rascjepa u religiji, na istok i na zapad.

Zagrebačka biskupija, sa svojim latinskim duhom, potpuno je opravdala namjere svojeg osnivaoca. Sve do 1848, gotovo sva literarna nastojanja i javni život novog političkog središta za Hrvate u doba Arpadovaca i Habsburga, nosiće, isključivo, latinski pečat, unosiće latinski duh i odvijaće se na latinskom jeziku.

Jer stara je praksa, da se oko religijskog središta usredotočuje i kulturni i politički život njezine zajednice.

Za Zagreb se do 1094 ni ne zna. A postojao je sigurno već i prije. Tek značenje mu nije bilo nikakovo. Iza osnutka biskupije, on raste, danomice, na važnosti. Uskoro saznajemo, da na Griču (mons Grecensis) stoluje župan. Ali na brdu Zagrebu (na Kaptolu) postojao je kraljevski dvor (domus regia). Zarana u Zagrebu stoluju kraljevski hercezi, a u prijestolnim smutnjama i borbama Ugarske Zagreb i njegovi biskupi igraju presudnu ulogu. Vladari odsijedaju u Zagrebu. Ban Slavonije, za kojeg se računa da stoluje u Zagrebu, pravi je vicekralj (prorex) i u rangu je stariji od bana u Hrvatskoj (Dalmaciji). Postepeno, sav javni, kulturni i politički život Hrvata, skoncentriše se u Zagrebu. Osobito, kad se u njemu počela da gradi stvarno njegova katedrala, i kad u njemu počne da funkcionira njegovo hijerarhijsko središte kroz organizirani kaptol nove biskupije. Ali u latinskom duhu.

Granice novoj biskupiji određene su ove: na sjeveru: rijeka Drava; na sjeverozapadu: uz Kranjsku granicu, obuhvatala je i današnju južnu Kranjsku s Metlikom, Črnomeljem i Žumberkom; na jugozapadu: crta od Močila na Kupi pa do Budačkoga blizu Korane; odovud je išla, pokraj Slunja (ali bez njega), kraj Cetina i Bužima do Novoga na Uni; odavle skretala je na jug i tu obuhvatala sredovječne županije dubičku, sansku i vrbasku u današnjoj sjeverozapadnoj Bosni; dalje se nastavljala sve do Save kod Stare Gradiške, pa je sa Strugom, Sloboštinom i Rasaskom graničila s pečujskom biskupijom sve do Drave kod Viljeva.[23]

(Nastavit će se)

[23] Šišić: Priručnik 366-7.

O ZAGREBU

Narodni poslanik za grad Zagreb g. ing. Ferdo Šega, naš član, održao je u Narodnoj skupštini dne 28. II. 1934. prigodom proračunske rasprave govor, koji je od velikog interesa po naš rodjeni grad, pak zato smatramo potrebnim, da ovaj govor u glavnome donesemo:

Gospodo narodni poslanici, mi svi znamo i priznajemo da smo seljačka država i mi ne ćemo biti ništa drugo. No kod izgradivanja seljačke države ne smijemo ići predaleko, da stvaramo opreke između sela i grada ili da sprečavamo razvitak gradova.

Nikada nisu interesi grada i sela bili tako usko povezani kao što baš u zadnje vrijeme, jer su danas više nego ikada jedni upućeni na druge.

Prije se je suvišak poljoprivrednih proizvoda izvozio u druge zemlje a jednako se i suvišak ljudi iseljivao u druge krajeve.

Danas je prestalo i jedno i drugo, jer sve zemlje ograničuju i onemogućuju i useljivanje i dovoz iz tuđih zemalja. Danas naše selo u prvom redu živi od naših gradova, jer su ti gradovi najveći i najbolji potrošači poljoprivrednih proizvoda, a oni jedini danas primaju suvišak sa sela. Šteta je samo što imamo premalo pravih gradova i što ti gradovi imaju premalo stanovništva. Da mi imamo bar dva-tri grada velika kao Budimpešta, Prag, Bukurešt itd., mi bi lahko sami potrošili najveći dio suvišaka hrane za koji sada moramo gotovo moljakati inostranstvo da bi ga preuzelo.

Pokazalo se u ovoj krizi da su najbolje odoljevale one zemlje, koje imaju najpovoljniji omjer seoskog stanovništva, tako da su gradovi snabdjevali selo sa svojim proizvodima i opet tražili proizvode sela. Tu nije privredna kriza zauzela tako oštre oblike ni u gradu ni u selu, niti ima toliko nezaposlenih radnika, niti je seljak ostao bez novaca, niti je pala vrijednost zemlje, niti su propale banke. Kod nas nema tog sretnog omjera između seoskog i gradskog stanovništva, mi još uvijek imamo previše seoskog, a premalo gradskog pučanstva, i to je jedan od glavnih uzroka što je kriza kod nas zauzela preoštre oblike.

Gospodo! To nam mora biti nauk za budućnost. I ako smo seljačka država i baš za to što hoćemo dobro našem seljačkom bratu, mi moramo podupirati razvitak naših gradova, moramo gledati da budu i tako veliki i

tako snažni, da će moći preuzeti i suvišak seoskog stanovništva i suvišak hrane tog stanovništva.

Politiku jednostranog podupiranja sela i jednostranog zapostavljanja gradova, kakva je kod nas već više puta nastupila, a još češće zagovarala, najnezgodnije je što bismo mogli učiniti, i to baš zbog interesa samoga sela i bez obzira na to što su gradovi jedina prosvjetna središta, a danas i jedini izvori poreskih prihoda.

Ovakovo stanje kakovo je danas, upravo davi naše gradove. Njima je istrgnuta iz ruku sva privredna pobuda, a njihova privredna djelatnost je svedena na najmanje.

Eno, u Zagrebu gotovo nijedna industrija ne svršava svoje bilance sa dobitkom, prihodi carinarnice pali su na najmanje, građevna djelatnost, od koje je u zadnje vrijeme živio najveći dio stanovništva, spala je također na najmanje. Neuposlenost raste iz dana u dan, a time pada i potrošačka snaga, što još više zaoštrava krizu i sela i grada.

Gospodo! Kad već govorim o Zagrebu, onda mi je pred očima onaj moj rodni grad Zagreb, koji se temelji na sjajnoj prošlosti, a izgrađuje se na teškoj, ali ponosnoj sadašnjosti za veliku budućnost u našoj Velikoj Jugoslaviji.

Nije tek slučajno, da je ispod Bliznice, tog najvišeg vrha zagrebačke gore Medvednice, nastao dolaskom hrvatskih plemena u ovu »lijepu našu domovinu« grad Zagreb, opkoljen u davnoj prošlosti sa čvrstim i jakim bedemima i utvrdama, kojih su se ostaci sačuvali i do naših dana.

Povijest Zagreba puna je krvavih i dugotrajnih upornih borba slobodnih građana, koji su ljubomorno čuvali svoju slobodu i svoje pravice protiv nepovlasnog presizanja nametljivih tuđinskih velikaša.

U redovima tog građanstva, tih majstora svih mogućih zanata i građanske inteligencije, gajila se uvijek visoka građanska svijest i tu se nalaze izvori snage i otpora, koje je uvijek građanstvo pokazivalo, kadgod je ma s koje strane poduzet pokušaj, da se njegova sloboda i pravice okrnje.

Tako se taj duh zajednice širio i to građanstvo postalo je vremenom nosiocem građanske svijesti i slobode velikog područja koje je sve više smatralo Zagreb svojim središtem.

I tim putem postao je Zagreb glavnim gradom svih Hrvata, više slobodouman voljom, nego naročitim aktom.

U Zagrebu se usredotočila sva duhovna snaga Hrvata na svim područjima prosvjetnog i političkog stremljenja. Tu su nastali svi pokreti, tu su nikle sve ideje, koje su postale vodilice Hrvata, tu je bilo središte svake borbe i svakog otpora, i u Zagrebu su slomljeni svi pokušaji, koji su išli za tim, da se Zagreb i Hrvatska silom ili pronijemče ili pomađare.

Danas kad sve to gledamo iz povjesne perspektive, moramo se čudom

pitati, odakle tim našim sitnim i malim pređima ta velika snaga, da su se mogli odhrvati propagatorima germanizma i mađarizacije. Ti su naši pređi imali u sebi snage, koje su bile jače od mogućnika u Beču i Pešti. Imali su srca i dušu i sačuvali sebe i potomstvo, za veliki narodni preporod, veliku našu Kraljevinu Jugoslaviju.

Razumije se, da su u takvoj historijskoj sredini oduševljeno primljene velike ideje francuske revolucije, koja je značila pobjedu građanske slobode i građanske svijesti, pobjedu ljudskih, a ne samo nacionalnih pravica, pobjedu jednakosti čovjeka, koja je duboko usađena u našoj širokoj sveslavenskoj duši, koja je uvijek živjela i živi u nama Jugoslavenima.

Ove je ideje prihvatilo ne samo građanstvo nego i hrvatsko domaće narodno plemstvo, ono plemstvo koje je uvijek ostalo sa narodom, koje je nekada i u svojim velebnim dvorovima znalo sačuvati svoju slavensku, svoju hrvatsku dušu i srce. Tu su naši Draškovići i Jelačići i mnogi drugi, koji su shvatili duh vremena i svoj historijski poziv i god. 1848. oslobodili hrvatskog seljaka iz feudalnog kmetstva.

U kmetskim hrvatskim kućicama čuvala se uvijek narodna riječ i milozvučna narodna pjesma, narodna predaja i slikovita narodna šega. I uvođenjem hrvatskog seljaka u slobodu dobilo je građanstvo nove snage i svježu krv, koja je narodne redove ojačala u teškoj borbi za održanje.

Političke ideje francuske revolucije, slobodarske ideje napredne Engleske i budeća se sveslavenska svijest svih slavenskih naroda, sve je to našlo jakog i trajnog odaziva među Hrvatima i iz tih ideja ponikli su svi pokreti, koji su išli za tim, da se i Hrvati domognu svoje pune slobode.

Za tim su išli naši ilirski ideolozi, koji su htjeli taj ideal oživjeti na širokoj osnovi ilirizma, kao u zajednici svih južnih Slavena, a to je bila i zavjetna misao velikog vladike Strossmayera, kome se do sada ne nađe dostojnog nasljednika, kada je svome narodu u Zagrebu podigao najviše zavode znanosti i umjetnosti i već tada ih u svojoj dalekovidnosti prozvao jugoslavenskim.

Taj isti ideal imao je najveći sin i osvjestitelj hrvatskog naroda, veliki učitelj i uzor moje mladosti Ante Starčević, kada je htio ostvariti svoju Veliku Hrvatsku iz svih jugoslavenskih zemalja.

I jedni i drugi ojačali su i učvrstili nacionalnu svijest u građanskim redovima i spremali ih za novu i veliku borbu.

A u seljačkim redovima oživio je tu svijest veliki propovjednik i prorok narodne seljačke duše, neumrli mučenik Stjepan Radić.

Tako su se svi redovi spremali na veliko djelo narodnog ujedinjenja, da bude ostvaren san naših Iliraca i Strossmayera, da bude oživotvorena Velika Hrvatska Ante Starčevića i da će postati Radićev seljak potpuno slobodan svoj na svome sa seljačkom braćom čitave Jugoslavije.

Sve je to bila priprava za veliko djelo sadašnje Jugoslavije, koje moramo mi dovršiti i usavršiti. Sve je to bio, da se tako simbolički izrazim, čvrst ali surov kamen, kojega moramo mi isklesati do savršenstva. A u tom našem narodnom radu neka nas mudrost upravlja, snaga jača, a ljepota neka naše djelo krasi u toj savršenoj izgradnji te velebne naše Kraljevine Jugoslavije.

Gospodo! Zagreb nosi kroz vijekove svoj ponosni i časni naslov kraljevski, slobodni i glavni grad Zagreb, ova počast mu i pripada, jer tamo od tragedije na Gvozdu god. 1097., kada je poginuo posljednji kralj naše krvi Petar Svačić, Zagreb je u svojoj duši i srcu preko punih osam vijekova nosio ovu tužnu uspomenu i zavjet za oslobođenje. I kao takav ponosno je dočekao 29. listopad i 1. prosinca 1918., kada su oživotvorene hiljadugodišnje težnje našeg naroda sviju plemena u za uvijek sjedinjenoj Kraljevini Jugoslaviji pod žezlom Prvog Kralja Petra Karađorđevića — Oslobodioca.

U toj našoj Jugoslaviji ima Zagreb vršiti i dalje svoju historijsku misiju, on ima biti središte i uporište nacionalne svijesti u čeličnom okviru velike jugoslavenske misli.

Sa tom sviješću treba da Zagreb bude ravan i jednak ostalim našim središtima i u Zagrebu mora se osjetiti i znati, da su svi Jugoslaveni bez razlike plemena jednaki sudionici svih prava i svih dužnosti Velike Jugoslavije.

Zagreb mora biti stjegonoša one ideje jednakosti i jednakopravnosti u borbi protiv svih onih, koji još misle, da mogu skrenuti sa puta, koji je označio naš Kralj našoj Jugoslaviji. Kralj našeg roda i naše krvi, kralj naših osjećaja, naših misli i naših ideala.

Mogu pojedinci griješiti, ali našem narodu sačuvan je zdravi i jaki instinkt samoodržanja, a taj instinkt najjače živi u Zagrebu.

Rekao sam, što je bio Zagreb u prošlosti, a svi znamo, što je Zagreb u sadašnjosti. Zagreb je grad u kojem i preko kojega kucaju milijuni srca, u kojem i sa kojim žive milijuni duša, pa što se u Zagrebu čini, osjećaju ti milijuni. Kako Zagreb govori, tako misle svi ti milijuni.

To je i Zagreb dokazao, kada je proslavio prošli rođendan svoga uzvišenoga Kralja do sada nezapamćenom manifestacijom. Kada je stotinu tisuća srca skupa sa srcem svojega Kralja, bilo jedno jedinstveno srce, jedno srce snažne i jake Jugoslavije.

Gospodo! Ali mi ne smijemo ostati samo kod lijepe pjesme Jugoslaviji, mi smo realni ljudi i mi moramo realno raditi, mi moramo sve ukloniti što sprječava povoljno riješenje ove privredne krize, koja krči snažni razvitak naših sela i gradova.

Kako smo donjeli zakon o seoskim općinama, tako moramo donijeti, i to bez odlaganja, zakon o gradovima.

Zagreb i njegovo građanstvo već nestrpljivo čeka taj zakon. Gradu Zagrebu, tom najskupocjenijem ukrasu Kraljevine Jugoslavije, treba dati ovim zakonom mjesto u državi, mjesto, koje mu pripada po slavnoj prošlosti, teškoj sadašnjosti i s punom nadom u boljoj budućnosti.

Zagreb ne smije i ne može više biti i ostati samo objekt i izvor prihoda državi, banovini i općini.

Zagreb je tim teretima preopterećen, daleko preko svojih snaga preopterećen.

Naša financijalna politika mora naći druga sredstva, mora ići drugim putevima, jer će neprestanim i postepenim dizanjem tereta biti do kraja uništena sva privreda i trgovina, sav posjed, činovnik, obrtnik, radnik i svaki namještenik, a od svih njateže slobodni intelektualni stalež: inženjeri, liječnici i odvjetnici, a to znači da će presahnuti svi prihodi za državu, banovinu i gradsku općinu.

Gospodo! Zamislimo se pred tim činjenicama. Ne zatvarajmo oči. Neka nam bude memento prošli dan 7. veljače, kada smo gledali mrtvi Beograd. Beograd, ovaj naš divni, ponosni, junački i mukotrpni Beograd, koji je potoke krvi i hiljade i hiljade života svoje ponajdraže djece žrtvovao za uskrsnuće ove naše Jugoslavije.

Neka nam bude to memento, da je granica prekoračena.

Gospodo! Ponovno, ali i najodlučnije tražim od kr. vlade, da već jednom predloži ovoj visokoj kući tolikoput obećavani zakon o samoupravama banovina, u smislu našeg ustava. Banovine kakove su danas, u pogledu svojega finansiranja nisu podesne upravne tvorevine. Za Zagreb je banovina u današnjem obliku preteški finansijski teret. Zagreb doprinaša banovini sigurno preko jedne trećine prihoda, što nije upravo nikakav razmjer prema koristi što banovina daje Zagrebu.

Novim zakonom o banovinama treba slobodnim izborima privesti široke slojeve naroda na suradnju u banskim vijećima o privrednim i općegospodarskim potrebama i pitanjima.

Gospodo! U svojoj narodnoj državi, velikoj i jakoj Jugoslaviji moramo ostvariti punu slobodu i jednakopravnost svih građana na najširoj demokratskoj osnovi, kao i ostvariti velike zadatke socijalne pravde.

Stjepan Stiegler, gradski tajnik

Iz povijesnih spomenika grada Zagreba

Sudovanje u starom Zagrebu

II. Delikti

10. Vještice ili coprnice.

Kao i u ostalim državama i zemljama tako i kod nas u Hrvatskoj, a potom i u našem gradu Zagrebu u srednjem vijeku gonilo se na veliko »vještice ili coprnice«.

Narod je smatrao neke žene kao »saveznice vraga« s kojim one »opće« i kao takove gonio ih je po sudovima i osudjivao na muke i smrt.

Po načelima »inkvizitornog« postupka redovito se na dva načina pokušavalo ustanoviti tko je vještica. Sud, koji bi ispitivao krivnju tužene »vještice« odredio bi kušanje ili vatrom ili vodom. Okrivljena »vještica« morala je rukom prihvatiti usijano željezo ili je morala golom nogom stupiti na nj. Ako je izdržala muke i nije se opržila bila bi proglašena nekrivom.

Pokušaji dokazivanja krivnje vodom bili su dvojaki: ili je morala turiti ruku u kipuću vodu ili bi ju bacili u rijeku. Ako bi joj ruka ostala neoparena ili se nije utopila, to su je proglasili nekrivom.

U protivnom slučaju osudili bi je na smrt na lomači. Vještice spaljivali bi na posebnom zato odredjenom mjestu, koje je bilo na početku ulaza u današnji Tuškanac, svakako izvan gradskih zidina, a zvalo se »Zredišće«.

Kuće i posjede spaljenih »vještica« gradska bi općina zaplijenila i redovito prodala, jer se ovaj posjed smatrao svetogrdnim, budući se onda vjerovalo, da »vještice druguju s vragom«.

Medju spomenicima ne nalazi se ali mnogo primjera spaljenih vještica. Nalazimo, da su u mjesecu siječnju godine 1430. na »Zdredišću« bile spaljene udovica porezovnika Matije imenom Margareta i njezina kći Jelisava. Njihov posjed gradska je općina zaplijenila.

11. Trovačice i vračare.

Sličnu sudbinu kao i »vještice« doživile bi i trovačice i vračare.

Žene bi kao i danas kod nas na selima znale kuhati razne trave ili bi pržile razne insekte ili druge životinjice i prašak davale u jelu raznim osobama. Ovakovih primjera nalazimo dosta u spomenicima. Znale bi

štogod metnuti u sir ili pogaču, a čovjek koji je to pojeo naduo bi se ili je dobio kakav svrab.

Jedna žena, pekarica, sama je pekla bijeli kruh, kojega je prodavala. Da bi prodja bila bolja ona je načinila »copriju« te je kruh prije negoli ga je stavila u peć pomokrila svojom vlastitom mokraćom! Dakako, da je dobila zato zasluženu kaznu.

Vračarice su upotrebljavale za svoja vračanja razne načine. Tako na pr. nalazimo, da je jedna vračarica jednu mladu ženu da ne bi zanijela polijevala vodom »preko rešeta«. Drugu jednu polijevala je vračara i kupala u vodi od nekog korjenja, kojega je bajala i to zato, da ju suprug ne bi tukao, nego ljubio.

Za svoje »čarolije« upotrebljavale su vračare i dječje lubanje, kosti, razne trave, masti, otrovno korjenje i t. d.

Dakako, da ih se stavljalo na muke i kada bi bila krivnja »dokazana« sudili bi ih na smrt na lomači i spaljivali na »Zredišću«. Nu kako je gradski sud imao i prema raznim privilegijama (na pr. akt od 1. ožujka 1355. izdan gradskoj općini po »Margareti milošću božjom vojvodkinji kraljevine Slavonije, Hrvatske i Dalmacije«) pravo pomilovanja, on bi ovakve vračare znao i pomilovati strogo zapretivši im, da će ih nemilosrdno kazniti smrću budu li se još bavile vračanjem.

Dakako da je bilo i nepravednih objeda, koje bi se po sudu kažnjavale tako, da je objeditelj morao platiti kaznu tzv. glavarinu od 25 maraka.

12. Krivotvorenje novca.

U XIII. i XIV. vijeku kolao je u Hrvatskoj novac, koji je bio kovan u Zagrebu (najviše), Virovitici, Mitrovici i Pakracu, pak se prema tome i nazivao »denarius zagrebiensis, sirmiensis« i t. d., dok je kasnije u XV. vijeku bio kovan zajednički novac za Ugarsku i Hrvatsku. Isto je tako kolao i novac kovan u Beču pak ga je narod prozvao i »Beči« (odatle valjada i današnji izraz za novac »beci«). Dakako, da se svako krivotvorenje novca kažnjavalo isto tako smrću na lomači na »Zredišću«, kao i drugi veliki zločini. U spomenicima nalazimo, da su novac krivotvorili na dvojaki način: načinili bi kalup i neku sličnu masu, pak su onda po kalupu u krivotvorenoj masi izradjivali novac, ili su novac i obrezivali.

Naročito bi teško kažnjavali onoga, koji bi dolazio na sajam i ondje širio krivotvoreni novac. Takova bi stavili na mučila. Stavili bi ga na »konja« (equuleus), svezali bi mu ruke natraške, a usijanim krivotvorenim novcem žigosali čelo i oba lica, predali ga krvniku, koji ga je gradom vodio da ga konačno dovede na »Zredišće« i ondje na lomači spali.

Medju spomenicima nalazimo i patvarača srebra, koje su isto kažnjavali smrtnom kaznom.

13. Palikuće.

U principu svakoga bi palikuću osudjivali na smrt na lomači, koju bi kaznu i ovršili, ako presudjeni nije mogao dokazati svoju nekrivnju. To je morao učiniti prisegom od najmanje šestorice gradjana, koji bi s njime zajedno položili svečanu prisegu.

Sud bi mu oprostio kaznu, ali mu je strogo zaprijetio, da će ga smrću kazniti bude li još jednom uhvaćen u sumnji paleža.

Znalo se desiti, da je koji od gradjana u ljutosti pred svjedocima izjavio, da će nekomu upaliti kuću, pak makar i čitav grad izgorio. Takva je sud radi same ove prijetnje osudio na globu od 10 maraka, a morao je povrh te presude pred sudom sve sudbene prisjednike i čitavu općinu zamoliti za oproštenje. O požarima vodio je gradski sud stroge istrage, da bi se pronašao krivac.

Vatru bi gradjanima objavilo zvono sa crkve sv .Marka i tada bi obično iz gradske vijećnice izašlo po pet prisežnika na gorište, gdje se provela velika istraga. Tom prigodom ocjenila bi se i šteta, ne samo izgorjelog objekta nego i šteta počinjena uslijed požara susjedima.

Poslije istrage morao je svaki prisežnik položiti i prisegu, da je istragu točno proveo.

Krivce hotimičnog paleža osudili bi dakako na smrt na lomači.

*

Još nam je spomenuti da se u delikte ubrajalo i igranje zabranjenih igara na novac. Koga bi uhvatili kod takve igre sud bi ga osudio, ako je na igri po sreći dobio, da jednu trećinu dobitka dade sucu i juratima, a ako je prevarnim načinom dobio na igri bio bi sudjen na velike globe. Koga su uhvatili, da karta ili igra subotu noću do nedjelje u jutro tome bi sud zaplijenio čitavi dobitak u korist općine.

Nadalje je gradski sud sudio i u predmetima zdravstvenih prekršaja. Gradska je općina izdala naredbe, da zahodi ne smiju biti bliži gradskom drumu od tri lakta, blizu vrela Manduševca da se ne smije prati rublje, pak bi svakoga, koji bi se ogrješio o te propise kaznio sa globom od jedne marke, a i zatvorom.

U spomenicima nalazimo jednu presudu, gdje je jedan mesar zatečen, da prodaje medju zdravim mesom i pokvareno nezdravo meso, pak ga osudiše, da se izvan grada otjera i izbatina, a nezdravo meso po njemu su objesili, te mu zaprijetili, ako se u grad povrati, da će ga spaliti na lomači.

Kako iz ovih prikaza vidimo gradski je sud općine grada Zagreba u najstarije doba vršio punu kompetenciju današnjih kaznenih sudova u svim krivičnim sporovima i tužbama.

VELIKI USPJEH ZAGREBAČKOG SKLADATELJA

BEOGRADSKA KRITIKA O MUZIČKOJ DRAMI »HASANAGINICA« OD LUJA ŠAFRANEKA-KAVIĆA

Pred punim gledalištem izvedena je u subotu 24. II. o. g. u Beogradskom Narodnom Pozorištu prvi puta u Zagrebu i Ljubljani dobro poznata muzička drama od Luja Šafraneka-Kavića »Hasanaginica« sa svim znacima velikoga uspjeha kod publike, koja je nakon prvog i drugog čina a naročito nakon svršetka izazvala kompozitora i izvadjače preko 20 puta na rampu, obdarila lovorom i cvijećem i t. d.

Beogradska kritika posvećuje djelu i prvoj izvedbi iscrpive prikaze iz kojih donosimo slijedeća značajna mjesta. U »P o l i t i c i« veli Dr. Miloje Milojević da je »Hasanaginica« postavljena na istu modernu osnovu na kojoj počiva Jenufa ili Katja Kabanova od Leoša Janačeka ili »Koštana« od Petra Konjovića. Pisac zatim fiksira pojmove klasične opere i romantične, novoromantične i moderne muzičke drame i istražuje u koliko »Hasanaginica« odgovara njegovoj karakterizaciji moderne muzičke drame, koja traži konciznu dramsku radnju i ne bi smjela da bude zadržavana od epskih razvijanja kakovih ima u »Hasanaginici«. Ona je jedan dug i beskrajan uzdah. »G. Šafranek-Kavić je veoma konsekventno ostao vjeran svome načelu modernog muzičkog dramatičara. Melodijski recitativi u njega su veoma razvijeni, imaju na mahove i dramskog akcenta, vrlo sugestivnog i lirske potištenosti, dirljive, i gibaju se iznad često vrlo slobodnih harmonskih elemenata, kromatičnih, dakle izrazitih. Ti melodijski recitativi su glavne odlike muzike za »Hasanaginicu«. Izmedju njih se izdvajaju nekoliki detalji folklornog karaktera, ali stilizovani u svome slavenskom i orkestralnom folklorizmu. Vokalni dio partiture je obradjen sa širinom kao jedna moderna nijansa novo romantičarskog melodijskog recitativa, čiju je modernost pripremio Richard Strauss.« Što se orkestra tiče kritičar savjetuje dirigentu da je trebao iznijeti akcente iz partiture da bi bilo više poleta u razvoju drame, jer mu orkestarski dio izgleda manje živ. »Pored nekoliko poletnijih akcenata i pored nekoliko toplih izliva (gotovo komorno obradjenih): n. pr. detalji pred kolijevkom ili dijalog Hasanaginice i Imotskog Kadije, ili završni zagrljaj Hasanage i Hasanaginice, postoje česti trenutci potpune podčinjenosti orkestarskog zvuka i tkiva pjevačkim glasovima na sceni.« I ako kritičar nalazi da uslijed epskog elementa ne odgovara »Hasanaginica« potpuno postavljenom tipu moderne muzičke drame ističe detalje, naročito u ulozi Hasanaginice koji su muzički bogati i odaju ustreptalu fantaziju kompozitora i otkrivaju njegov lirski temperamenat protkan bolnim i nježnim akcentima. Najzad i folklorni elemenat je živopisan. Glede izvedbe kritičar ističe vrlo uspjele kreacije g. Jovanovića i gdje Bugarinović u glavnim ulogama, priznaje predani rad dirigenta g. Bandura, primjećuje režiji i inscenaciji da se je odviše oslanjala na stare operne šablone i zaključuje da se »u opšte dobija utisak da »Hasanaginica« nije dovoljno ozbiljno proštudirana«.

G. Kosta Manojlović, kritičar »Vremena« pozdravlja domaću premijeru i konstatira da »Hasanaginica« ima »blagodaran i dramski libreto te da je kompozitor osjetio muzičko dramsku snagu ovoga djela, koje pruža mogućnost da se u muzičko dramsku osnovu unese nacijonalne i orijentalne muzičke elemente, koje je autor upotrebio više kao karakteristiku zbivanja. Kompozitor je pretpostavio svoje individualno shvaćanje formalnoj primjeni narodnog muzičkog melosa u najobičnijem smislu i od tuda su njegovi melodijski elementi više subjektivni nego narodno folkloristički izraz. On je vrlo rijetko primjenjivao narodni motiv muzički onako kako se on čuje u narodu, a daje ga samo ondje, gdje za dotično psihološko stanje postoji u narodnoj melodiji odgo-

varajući tekst. Primjeri se nalaze najviše u ulozi Hasanage (»Nije tebe aga otjerao nego sevdah« svakako najdubljem mjestu u cijeloj muzičkoj drami), u zborovima u II. činu i kolo. Pjevačka linija je više pod dikcijom jezika nego melodijska, a stoji kao činjenica da je g. Šafranek-Kavić muzički najbolje obradio ulogu Hasanage, Hasanaginice i Imotskog Kadije a Bega Pintorovića je bolje okarakterizirao u drugom nego u prvom činu. Ali je melodijski elemenat podvučen naročito u ulozi Hasanage u trećem činu u pjesmi narodnoga karaktera »Kroz bašću mi voda teče«, dok robinjici daje takodjer narodni melos. Osjećajno je data i uloga Imotskog Kadije. Za orkestraciju nalazi kritičar da je pod utjecajem Wagnera, kompozitor rado primjenjuje duboku boju drvenih duvača. Orkestar je stalno u akciji što je u muzičkoj drami i opravdano. U pogledu adekvatnog dramskog izraza shodno situaciji na sceni prvi čin izostaje iza ostalih činova. Drugi čin je muzički izrazitiji i neposredniji u orkestru i ima u sebi više psihološkog tumačenja dogadjaja i tonske boje i kontrasta. U kolu, u narodnom tonu, orkestar ima više poleta i boje. Ovaj čin ostavlja kao cjelina dublji utisak a dramska radnja trećeg čina je još neposrednija. Muzički i ovaj čin je jači od prvog čina, a i u orkestarskom pogledu takodjer neposredniji. Kor ima značajnu ulogu naročito u drugom činu — kolo — gdje je pored ženskog zbora »ustaj gore« i najizrazitiji. Dajući izvadjačima priznanje na koncu kritičar izrazuje želju da se u toku daljeg izvodjenja ova opera još više dotjera i iz orkestra shodno partituri izvuče što više.

U »Pravdi« mladi kritičar g. Dragutin Čović nalazi da je »Hasanaginica« od Luja Šafraneka-Kavića u pogledu čisto muzičke strane mnogo iznad »Adela i Mare« od Hatzea, ali nije sporazuman što je kompozitor »izabrao libreto za operu koji može igrati samo kakvo srednješkolsko pozorište. Samo dramatizovanje »Hasanaginice« je jedna velika besmislica« — tvrdi ovaj kritičar zaboravljajući očito da je Ogrizovićeva »Hasanaginica« po kojoj je radjen i libreto, jedna od daleko najuspješnijih i mnogo stotina puta izvedenih naših ozbiljnih drama. Naročito kritičar zamjera libretu što nema nikakove direktne veze s današnjicom, a od tuda dolazi i stilska nečistoća što je autor prinužden libretom da upotrebi narodne motive. Kritičar kaže dalje da je g. Šafranek-Kavić kao kompozitor savremen i veoma kulturan, s velikom muzičkom invencijom.

Komunalna rubrika

Regulacija Radničkog dola

Sa trga Ladislava grofa Pejačevića vodeća ulica zvana Radnički dol služi kao pristup u najljepši gradski perivoj Zelengaj i Tuškanac neposredno iz najživahnije prometne žile glavnoga grada — Ilice — iz samoga središta zapadnoga dijela doljnjega grada. Negdašnji Iliški trg — danas Ladislava grofa Pejačevića — razvio se je kao tržište tako, da u tom ne zaostaje ni za samim tržištem na Jelačićevom trgu, a kao stjecište raznih cesta čini pravo središte ne samo za zapadni dio predjele, koji se na brežuljcima zapadno od Mesničke ulice razvijaju u posljednje vrijeme osobito bujno i brzo. Razvoj svih tih predjela oko Pejačevićevog trga pokazuje skroz moderno obilježje što se tiče i samih gradskih institucija i privatne gradjevne djelatnosti — sve zadovoljava zahtjevima u zdravstvenom, gradjevnom i estetskom pogledu.

Samo ulica Radnički dol, koja po svom prirodnom položaju čini najzgodniji prometni potez do gradskih

perivoja i uopće do nekih daljnih gradskih predjela na brežuljcima podno Zagrebačke gore, prikazuje danas anahronizam u onome kraju, koji upravo vapije za preobraženjem.

Niske, slabo gradjene kućice, bez ikakovih zdravstvenih uredbi, stoje na mjestu, gdje bi mogle niknuti moderne trokatnice, koje bi bile u skladu sa samim razvojem onoga kraja i ponajprije u skladu s vrijednošću u imovinskom pogledu, koja je za sada još vezana i čeka da joj se otvori put u prometni život.

Presvodjenjem otvorenog korita potoka Kraljevca od Pejačevićevog trga do Zelengaja nije učinjen samo glavni korak za asanaciju onoga predjela, već je stvoren prvi i glavni uvjet za modernu regulaciju. Zemljišta zapadno od presvodjenoga korita dobila su nov pristup, došla su do ceste s mogućnošću najpovoljnijeg razvoja — — ista ona zemljišta, koja su čas prije bila slabi vrtovi, pristupni vrlo nezgodno sa strmog Pantovčaka.

Regulacija pak nove ceste, koja se nije ni smjela više odgadjati, čim je nestalo smradnog potoka i s njime velike prometne zaprijeke, otkrila je posvemašno svu prikrivenu vrijednost novoga gradskog predjela.

Uska ulica Radnički dol može se samo tako regulirati, da se proširi na zapadnoj strani preko novoga presvodjenoga korita — a za tu svrhu treba da se poruše sve kuće i pretvore u cestovnu površinu svi oni mali posjedi, koji su pod kbr. 5—39 danas stisnuti izmedju ceste Radnički dol i presvodjenoga korita potoka Kraljevca.

Iz netom citiranog službenog stanovišta gradskog poglavarstva iz godine 1911., vidi se, da je već pred 22 godine bilo aktuelno uredjenje čitavog predjela od Pejačevićevog trga do Zelengaja, a dosljedno tome, danas je to upravo goruće pitanje, koje ne podnosi više nikakvog odlaganja, budući je sada skoro čitavi zapadni dio Radničkog dola (Kukuljevićeva ulica) te njegov sjeverni predjel privatnom inicijativom tamošnjih vlasnika, potpuno izgradjen. Prema tome neophodno je potrebno, da današnje gradsko načelstvo, dosljedno ranijem svom stanovištu, bezuvjetno i bez daljnjega odlaganja konačno pristupi izvršenju čl. 68. zaključka gradskog zastupstva iz 1911. godine.

U novije vrijeme rado se ističe, da parkovi služe gradovima, kao pluća ljudima za život. Ako je tome tako, tada nema dvojbe, da su Zelengaj i Tuškanac pluća gradu Zagrebu. Potrebno je stoga da ova pluća budu i zdrava, ako se želi sačuvati zdravlje i našemu Zagrebu. Da ove kućice i barake koje se imadu porušiti pretstavljaju za naš Zagreb isto, što za ljudska pluća zarazne klice, nedvojbeno je, pa je stoga potrebno, da se iste što prije uklone i tako u prenesenom značenju sačuva zdravlje našemu gradu, čime će se bezuvjetno saglasiti i gradski fizikat kao čuvar našega zdravlja.

Takvo je dakle stanovište zauzimala gradska uprava već prije 22 godine, kada je donesen ovakav zaključak u sjednici gradskog zastupstva.

Kako je sada gotovo čitav potok Kraljevac presvodjen to bi gradska općina trebala da sada pristupi i daljnjemu provodjenju svoga ranijeg programa naime otstranjenju kućica u sredini Radničkog dola. Današnje gradsko zastupstvo, koje na čelu sa našim uvaženim načelnikom dr. Ivom Krbekom imade neobično dobro shvaćanje za sve potrebe našega grada, znat će jamačno energičnim rezom riješiti ovo goruće pitanje, čijim će konačnim uredjenjem mnogo doprinjeti i sačuvanju zdravlja gradjana grada, a naš dragi Zagreb bit će opet na ures otadžbine uljepšan. S.

Katedralis:

ONI IZ KAZALIŠNE . . .

Roman iz sumornih dana

(Nastavak 1.)

II.

U SJENAMA STAROG DVORIŠTA

U prizemlju te gornjogradske kurije stanuju — Galićevi. Mali ljudi bez rodoslovnih istraživanja. Pradjedi kmetovi zagorske vlastele, djedovi sluge i nadničari, očevi u grad preseljena mizerija, a djeca, puna rahitisa, sanjari i nostalgičari za nečim velikim i teatralnim, što živi samo u slutnjama dvorišnih tamnih i vlažnih stanova. Takova dvorišna djeca iz predratne generacije buncala su u vizijama o magnatskim galama i srebrnoj banskoj ekipaži sa tijelovske procesije.

Galićevi su živjeli u stančiću sobe i kuhinje sa polukružnim boltama, škurim stijenama i sa jedinim prozorom u staro dvorište. Mizerno posoblje bilo je puno trulog zadaha, rasklimano i stjeničavo, a na oknu se bijelila prašnjava, poderana čipkasta zavjesa iz organtina.

Pokojni Dizmuš Galić služio je kod magistrata, raznašao pozive i čistio sobe velemožnog načelnika. Kod nekih svečanih zgoda oblačili su ga u modre hlače sa gajtanima i surku, stavljali mu u ruke neki krzneni kalpak i u takovoj ga husarskoj uniformi prikazuje fotografija ispod raspuklog i požutjelog stakla.

Curricullum vitae tog Dizmuša Galića bio je posve normalan za kmetskog unuka i presadjenog zagorskog težaka na tlo slobodnog i kraljevskog glavnog grada Zagreba. Prije 23 godine oženio se sa kuharicom plemenitog gospodina Johanna Nepomuka Borzage, — Terezijom Nežmahen, — a sedam mjeseci iza te ženidbe rodio se sin Ivan. Dizmuš, drugi sin, godinu dana kasnije. Taj Dizmušev porod skrivio je smrt gospe Trezike i otac Dizmuš pozvao je staru majku Franciišku Nežmahen da napusti bijednu krpu zemlje na nekom zagorskom brijegu i da se preseli u Zagreb — »da djeca ne ostanu bez matere«. Starica je napustila Začretje Tužno i od onda do danas stanuju Galićevi u tom dvorišnom stanu, gdje su prije trideset godina spavali paradni kučiši, pedinteri i kuhtići presvijetloga komeša zagrebačkoga i oca plemenite dame iz prvoga sprata Amalije von Dahowsky.

Prije velikoga rata, u proljeće 1914, umro je otac Dizmuš i tako su unuci, Ivan i Dizmuš, ostali sami sa sijedokosom staricom Franciškom.

Nadošao je fatalni juli. Evropska se diplomacija uskomešala, padale su velike fraze, zagrmjeli su topovi i Galićevi iz tihog gornjogradskog dvorišta dali su za tu krvavu historiju marijonetu, unešenu u neke vojne registre — sa imenom Dizmuša Galića, infanteristu pedesetitreće regimente.

Ivan Galić domogao se neke redakcije, započeo sa feljtonima i pročulo se za njegovo ime i u »Kazališnoj kavani«. Drugovao je sa Donadinijem, A. B. Šimićem i s onim mladjima, o kojima se govorilo i pisalo da su imena nove generacije. Iz nekih šetnja po osamljenom Sofijinom putu rodila se ljubav Ivana Galića i Ane Krsnikove, on je po nekoj Turgenevljevoj noveli prozove Asjom, ona napusti licej, oca sušičavoga krojača i započnu konkubinat u tužnom i vlažnom dvorištu.

Dizmuš se u to vrijeme klatario po ruskom ratištu i kada su ga prije dva mjeseca otpustili iz vojske sa prostrijeljenom nogom, on je iskreno Asji priznao:

— Promijenila si se... Bila si najljepše djevojče gornjega grada... Rumenila si se kada smo ti na promenadi dobacivali komplimente, a te tvoje sadanje geste sa cigaretom, daleko su od onog lijepog i plahog djevojčeta!... Rušiš iluzije!

Asja je odgovorila u altu i s apostrofom revolte:

— Sve se promijenilo!... Sve su iluzije srušene, moj Dizmuš!

To je kratak i krut opis stanara iz dvorišnoga stana te stare plemićke kurije.

III.

LUŽAR IZ POPISA TREĆE SATNIJE.

Svibanj 1915. Tišina. Iz polomljenog pločnika u dvorištu odzvanjali su nesigurni teški koraci. Asja je otvorila kuhinjska vrata. Pred njom je stajao mršav, blijed, mladić sa crnim očalima. Lužar, sin zidara, slikar, ime iz popisa treće satnije 25. domobranske pukovnije, oslijepljen od neke eksplozije kod drinskog uzmaka, sin dvorkinje i pralje iz stana na Kapucinskim stubama sa vječno plamsajućom petrolejkom na stijeni.

— Janko! — začudila se Asja. — Kasno je a vi sami?

— Za mene nije nikada kasno.

— I kako ste našli put do nas?

— Zar sam jedanput prošao tim gornjogradskim ulicama?... Znam ih sve... Svaku kuću... Svaki kamen... I vidim ih kada se ih taknem sa paličicom, Asja... Pa to su bili moji akvareli!... A gdje je Ivo?... Zar ste sami?

— Još nije došao!... U posljednje vrijeme kasno dolazi!... Udjite, Janko!... Dizmuš leži na divanu.

Slijepac je unišao. Sjeo pokraj rastvorenog prozora. Iz noćnog je dvorišta strujio miris akacije. Lužar je govorio:

— Donio sam vam taj stručak jorgovana... Otkinuo sam ga u Markovićevom parku... Dopustili su mi da se sunčam kod njih... Miris me je doveo do grma... I posegao sam da taj stručak otkinem za vas... Baš za vas, Asja!... Otkako sam slijep čujem i vidim mirise... Oni su puni reminiscencija i ja ih gledam... I zašto me je jorgovan potsjetio na vas?... Činilo mi se kao da sjedim na terasi stare kavane »Promenade« a vi prolazite... Priznavali smo da ste najljepša u Gornjem Gradu... Izradio sam i pastel... Znam da ste imali široki florentiner i modru haljinu... Baš takovu sam vas danas vidio u grmu rascvalog jorgovana...

Asja je sjedila na uglu stare zagorske seljačke ladice, sa nogom preko noge i naslonjena na lijevu ruku. Izvadila je cigaretu iz usta:

— Čudno govorite, Janko!

— Čudno osjećam, Asja!... I tu kod vas miriše akacija... Znam ja to staro drvo... Kažu da ga je posadio grof Drašković kao simbol jozefinske mazonerije... Koliko smo puta tu sjedili?... Ja sam Galićevima često dolazio... Ivo je pjevao o sutonima s mojih pejsaža... Sanjarili smo i vjerovali... I ja sam vjerovao... Bilo mi je kao da sam Nantas, a ispod Griča da se protegao Paris.

Dizmuš se javio sa divana:

— Bili smo pijani od mladosti!... Gledali smo što samo mladost gleda... Čujem da se u tebi bude reminiscencije... I tko zna nije li bolje da sve to, što se danas odigrava, ne gledaš s okom u oko, Janko!... Mi koji gledamo, naši su pogledi kao sjekire posjekli tu lijepu i romantičnu baštu naše mladosti... Mi, tvoji kolege iz stare kavane točno razabiremo da ispod promenade nema Pariza... Život nisu ni tvoje slike, ni Ivine pjesme, a ni moja glumačka pretvaranja... D a n a s sve to drugčije slika, pjeva i glumi... Predamnom su, gore u Rusiji, pokapali hiljade postrijeljanih i Galića i Lužara... To je bio Šekspir!... Kakovi Ričardi i Hamleti?... Skidali su im šinjele... Trebali su ih za žive... Lješine su polijevali sa vapnom, meso je cvrčilo, a bili su sami mladi ljudi... Nesretna i idijotska naša godišta... To je, moj Janko, istina koju sam gledao i koja mi je zamutila sve ono o čemu ti još uvijek sanjariš... Takova je inscenacija razbila moju mladost a rusko tane razmrskalo nogu... I nagnuo sam se kao kola s razbijenim točkom...

Asja je odbacila cigaretu i izašla iz sobe, slijepac je zamišljeno šutio a u tišini kasne večeri miris rascvale akacije postao je intenzivniji.

IV

POLUTAMNA KAVANA

U maju sadamnaeste vladale su teške prilike u gradu. Posebni su uredi dijeli karte za živež, drvo i rasvjetu. Ispred dućana stajale su duge povorke izgladnjenih staraca, žena i djece. Veliki procenat mladih ljudi i muževa bili su rasijani po kasarnama, bolnicama i po onom živom i krvavom obruču, — granicama Austrougarske monarhije. Zagrebački javni lokali bili su polutamni zbog štednje na rasvjeti. U gradu je kod malih ljudi zavladala psihoza, kao u romanima opsjedanog Pariza u zadnjem kvartalu prošloga vijeka.

I dok se u gornjogradskom dvorišnom stanu revoltirao ratni invalid Dizmuš Galić, »Kazališna« je te večeri bila poluprazna. Vani — na mračnom Sveučilišnom trgu — prolazile su crne sjene. Prozori obrtne škole bili su rasvijetljeni. U toj žutoj zgradi sa strmim gotskim krovom uredili su bolnicu crvenoga križa. I ispred portala sa kamenim stubištem često su zastajala vojnička bolnička kola. Na sanitetskim nosilima iznašali su ranjene marijonete iz krvavih pozorišta na Soči i ruskoj granici. Znatiželjnici se propitkivaše s kojega je ratišta dovežen novi materijal za postelje crvenoga križa, našao se i po koji znanac onog — omotanog i ispruženog na nosilima, — a periferijske su žene plakale.

U mračnome kutu, pokraj posljednjeg prozora sa trgske strane, sjedio je Ivan Galić i nervozno srkao cigaretu. Odgrnuo je zastor i zagledavao se u slabo osvijetljen trg. Po hodniku ispred kavane prošla je vojna patrula sa bodovima na puškama. Takove su patrule često krstarile ulicama, zaustavljale vojnike, pregledavale njihove isprave, a po koji puta cernirale lokale i čitave trgove. Tražili su dezertere.

Ivo Galićev je razmišljao o glupom velikom vremenu. Na protivnoj strani trga stajala su troja primitivna mrtvačka kola. Bez svjetiljala a crni su konji spustili umorne glave. Zagledao se Galić u taj usavršeno glupi i tužni fragmenat »velikog vremena« i začuo iznad sebe poznat glas.

— Došli su!... Tako dolaze svake večeri... Noć je najzgodnije doba za mutne poslove... Ulice su prazne a i oni, koje će sutra ili prekosutra odvesti... poštedjeni su od tih dirljivih prizora.

Galić se ogleda na Donadinija, koji je stajao iznad stola. Pogled mu na čas zastane na kazalištu i on odgovori:

— Dva teatra... Ovaj u sredini trga s nekom bečkom operetnom limunadom i onaj ispred obrtne škole iz koga iznose štatiste u vojnim odorama tri mlade lješine... Naše je vrijeme puno paradoksa i tko zna kako će dugo trajati te predstave!

— Kako je došlo tako će i svršiti! — odgovori Donadini. — Jedna

noć i biti će spuštena zavjesa... Što velite za Rusiju?... Tko bi si mislio da će ona prva... Zar vam se ne čini da je ona noć dvadeset i osmoga januara bili prvi prizor zadnjega čina?... Zašto spominjem taj datum?... Te je noći knez Jusupov ubio Rasputina... Onoga monaha s dugom bradom i sugestivnim očima... Čudi vas što dovodim Rasputina i propast Rusije?... Taj je monah bio sjena one Rusije, koju mi poznamo iz literature po beskrajnim povorkama fanatičnih bosjaka, koji lutaju od larve do larve... Ti su bosjaci raznosili od grada do seoskih zaselaka i od sela u stepe one misterijozne fame o sudbini majčice Rusije... o Moskvi sa bezbroj zvonova... o Peterburgu sa dvorovima sagradjenim na morskim vodama... Te se misterije provlače od Ljermontova do Gorkoga i hitac mladog Jusupova probio je lubanju i dobroj majčici Rusiji... I kod nas će pasti takav hitac... I jednoga jutra neće više biti rata...

Polusneni konobar prekine Donadinija:

— Telefon, gospodin Galić!

Galić ustane i podje do telefona. Zbunjeno govori:

— Ja sam!... Ooo!... Moj rukoljub!... Sretan sam!... Doći ću!...

Zatvori aparat i podje do stola kraj prozora. Donadini je mrmljao:

— I Dostojevski je pun tih slutnja, Galić. — I Turgenjev ih spominje... Nije bilo pametno publici pokazivati kulise sa pozorničke strane... To je srušilo iluzije... Jusupov je to učinio a sto i pedeset kmetskih milijuna, stajalo su pred razorenim iluzijama.

Galić je nervozno izašao iz kavane. Na uglu Frankopanske susreo se čudnom povorkom iz obrtne škole. Troja mrtvačka kola pomicala su se sporim korakom. Lijesovi su bili obavijeni u crno sukno sa žutim križevima. U carske boje. Neki je mladi kadet stajao u ukočenom stavu i patetički salutirao noćnoj mrtvačkoj karavani.

(Nastavit će se)

Dva skitača i Forum Romanum

Reminiscencije na posljednji predratni veliki tjedan

Kako se je svijet preobrazio? Gdje su ona lijepa i zanosna skitanja moje mladosti? Ima tome već dvadeset godina. Moj se je saputnik gradio slikarskom veličinom i s prebujnom boemskom frizurom lutao samnom po italijanskim pejsažima. Susreli smo se u opskurnom azilu i bez duge procedure zaključili da ćemo zajednički nastaviti put. On — iz dalekog sjevera — dolutao u Rim da se pokloni Rafaelu i Michelangelu, a ja, vizijoner, da na ruinama otkrhnutih kolonada, polomljenim mramornim skalinama i dračem obraslih palatiuma obnovim u transu zlatno doba rimske historije.

Za ožujske mjesečne noći stajali smo na brijegu, pred nama se bijelilo prastaro kamenje, crnili čempresi, a u dalekoj pozadini most preko Tibera, silhueta andjeoske tvrdnje, vatikanski zidovi i ogromna kupula Bramantovog hrama, posvećenog palestinskom ribaru. Bio sam uhićen. Mladost i zanos projicirali su mi imperatore, senatore, bijele toge s crvenim prugama, patricijke i hetere i iz mog snatrenja prekinuo me saputnik iz dalekog sjevera:

— Čort vazmi! . . . Rim je grad najzmazanijih azila!

I nervozno si je česao glavu. Preporučim sjevernjaku da frizuru prepusti vještini rimskih barbijera i on mi to svečano obreče kada smo lijegali na strunjaču od bakrenih pletenih žica. Nastajnog dana osvanuo je saputnik obrijane glave i ta je temeljita promjena njegove frizure izazvala u azilskom slugi fatalnu sumnju i on je na nas nahuškao javnu sigurnost.

Dva niska i sitna karabinjera predveli su nas pred kruto prefektsko oko. Tom siromašnom policajcu zadali smo vragometnog posla s našim generalijama. Sjevernjakovi i moji dokumenti bili su vrlo labavi i vlast je odlučila da nas prisilno otjera iz Rima.

Dan kasnije na našem počasnom putu sjedili smo u vagonu za skitničad. Sumnjiva šansonetka predstavi nam se kao »slavuj iz Ancone«, čovjek u bijelim prljavim hlačama kao milaneški jurista i buntovnik, a oni ostali i nisu govorili o svojim titulama.

Ankonški slavuj bunio se protiv rimske ćudoredne policije, a milaneški jurista nas je temperamentno uvjeravao da je Italija vrlo zaostala zemlja. Kultura se vidi po redu u tamnicama. A gdje je Italija za Francuskom? Tamo su tamnice pravi užitak!

Netko nepoznati povukao je karabinjeru kesu s dvije lire i iza pomne pretrage našli su taj »corpus delicti« kod milaneškog pravnika, koji se je kleo da je nevin i da mu je tu nečasnu stvar podmetnuo moj rimski drugslikar s dalekog sjevera.

Za svjetle noći jurio je voz talijanskom ravnicom i ja sam zaklonjeno u kutu sanjario o pradavnom Rimu, sedmerim brijezima, bezbrojnim kampanilama, fontenama, arkadama, balustradama, palmama i kaktusima. Snatrio sam o patricijskim palačama, slušao neke zamrle harfe i slutio svirače, čije se kosti već davno raspadoše u zemaljske prahove.

Omotavao sam se u ponosnu togu i na profani zvižduk lokomotive prenuo iz zanosa. Cezarski je Rim bio zamijenjen slabo osvijetljenim vagonom, punom usnule skitničadi, a moja toga crnom pohabanom pelerinom, kupljenom za tri lire od nekog kalabreškog ciglara.

Pola sata kasnije uletili smo u ankošku stanicu. Trhonoše, neka engleska obitelj, dvije švapske profesorske karikature i glagoljivi Talijani znatiželjno su zurili u našu čudnu skupinu, — silom sakupljeno društvo i nedugo iza toga rasporediše nas u ćelijama gradske prefekture.

Moj je zatvor bio vjerojatno pokraj neke šumice. Do mene je dopiralo tužno biljisanje noćne ptičice i ja sam one noći toliko mislio na Zagreb, njegove zelengajske slavulje i tihi noćni, tada još posve tamni Tuškanac.

Probudilo me sunce i istrošeni mezzosopran.

Milaneški jurista mi objasni da to »ankonški slavulj« pozdravlja zavičaj, to je šansonetkin rodni kraj i da su je ovamo s raznih kraja klasične Italije tko zna koliko puta dovele vlasti pod sigurnom karabinjerskom pratnjom. Ankonka Ankoni!

A bilo je na tom oronulom ankonškom licu i ponešto šarma za lučke matroske šantane. Tko zna gdje je ta moja saputnica? Bila ?je tako vjeran tip za literaturu iz lučkog podzemlja.

Na vratima su prozvali moje ime. Oprostio sam se sa slikarom i pravnikom i pošao s počasnom pratnjom do konzulata gdje su mi uz odulju pouku isplatili i trideset lira za put do Splita sa vrijednim savjetom da se što prije izgubim iz Ancone. Konzulat ne izdaje novac po drugi puta.

Istoga dana sjedio sam na terasi neke omanje kavane, ogrnut u ciglarsku pelerinu i pokriven crnim šeširom sa širokim obodima..

Nad plavim Jadranskim morem slijegale su se prve sjene sutona, brodovi u luci postajali su sve crnji, a iz nekog blizog zvonika dopiralo je jecanje sitnih velikosubotnih zvona.

I ja nam na terasi ankonske kavanice za tog sutona čeznuo za mojim svetomarkovskim zvonima i gledao sebe kao dijete u crvenoj ministranskoj odorici, bijeloj čipkastoj košulji i s tamjanskim kandilom u ruci.

Gledao sam onu našu svečanu uskrsnu procesiju, koja se lagano kreće po gornjogradskim ulicama, iznad ljudi sa svečanim držanjem strše crvene crkvene zastave, trublje sviraju majestozne spore marševe, a iz zvonika svetoga Marka padaju iskre od bengalske modre i crvene rasvjete.

Suton velike subote to je ono svečano predvečerje kada djeca gornjega grada — razasuta po tudjinama — čeznu za svojim dalekim starim Zagrebom.

Ja sam na taj način prije dvadeset godina osjećao svu snagu, ljepotu i turobnosti Gorkijevih skitničarenja i bajronskih lutanja, a na večer se spuštala sve modrija koprena iznad sve tamnijeg mora.

— —

I danas se ugodno sjećam te flanerske prošlosti, gladne i opojne i kao da u kavanskom dimu raspoznajem Kapitol, ciprese s Palatina i modre obrise Monte Soratta. I bojim se da podjem na velikosubotnju procesiju. Tko zna nebi li mi moji današnji pogledi razorili svu romantiku i dojmove iz mladosti? A ti mistični večernji prizori, mirakeli, bili su (a za mladost su to moguće i danas!) nezaboravna uzbudjenja.

Gornjogradska večernja procesija najsvečaniji je ophod u sjenama staroga Zagreba. I da sam negdje u dalekom svijetu čeznuo bi za njom.

Ovako čeznem za onim ankonškim zvonovima prije dvadeset godina. A onda se je moglo tako komotno lutati po svijetu i nijedan put nije mi bio dalek a noći su bile lijepe i bez krova nad glavom.

Kako se svijet preobražuje i kako je lijepo sve ono što je već davno proživljeno!

Hb.

Od dobroga ponajbolje:

za sretan Uskrs

KAVU HAG

Izdavač »Društvo Zagrepčana«. — Odgovorni urednik Stjepan Stiegler, grad. tajnik, Vodnikova ul. 10. — Tehnička redakcija: Katedralis. — Uredništvo i uprava: Gajeva 7, II. kat. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ul. 6. — Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Selska cesta 47.

Kupujte tamo – gdje kupuju svi

Kastner i Öhler

Zagreb.

Ilica 4 **Ilica 4**

MLINEK I ŠLEGR

MESNICA

VLASTITI PROIZVOD SUHOMESNATE ROBE

ZAGREB

MASARIKOVA ULICA 16

SALON CVIJEĆA

GABRIĆ – FÜRST

Jurišićeva 6 i Masarikova 21

SPECIJALNA

SIRANA

PRODAJA MASLACA I DELIKATESA

M. BEK - ZAGREB

PRERADOVIĆEVA 2 - TELEFON 5287

Intercontinentale & Caro i Jelinek

Jugoslavensko transportno d. d.

SREDIŠNJICA: ZAGREB, Ilica 31. Telefon 45-66, 30-17, 20-87. Brzojavni naslov: **Intercaro.**

PODRUŽNICE: Beograd, Knez Mihajlova 8, Ljubljana, Maribor, Sušak, Koprivnica, Subotica, Novisad

Posestrime u svim većim mjestima inozemstva

Podržava izravni zbirni promet iz svih glavnih centara inozemstva za sva veća mjesta tuzemstva. Pruža stoga najjeftiniji i najbrži dopremni put za svekoliku trgovačku robu. — Obavlja preselenja. sa vlastitim i zagarantirano čistim patent-pokućtvenim kolima, koli u lokalnom-tuzemnom, toli i u inozemnom prometu. — Posreduje pri uvoznom i izvoznom carinjenju. Vrši uskladištenja robe i pokućtva u vlastitim skladištima, te posreduje kod osiguranja. — Specijalan promet izvoza iz države kopnenim i vodenim putem u sva mjesta svijeta.

Najbolje sredstvo za čišćenje odijela je

ETILEN

ETILEN

DAJTE VAŠA ODIJELA ČISTITI TAMO, GDJE VIDITE U IZLOGU GORNJI ZAŠTITNI ZNAK

Jugoslavensko industrijsko i trgovačko d. d., Zagreb

Washingtonov trg 1 (prije Trg Burze) — Telefon broj 26-67 i 20-17

Generalno zastupstvo

tt. ROBERT BOSCH A. G. Stuttgart

Prodaja: Buick automobila, svih Bosch proizvoda, Seiberling guma, i svakovrsnog auto pribora.

Specijalna Bosch radiona za popravke.

Vodeće nabavno vrelo špecerajske i kolonijalne robe

IVAN PENIĆ D. D. ZAGREB

Veliko skladište i izbor biranih vlastelinskih vina